

HUMANİTAR VƏ SOSIAL ELMLƏR

UOT 316

Rəfail Həsənov

Bakı Dövlət Universiteti, sos.e.d., professor

has_rm62@yahoo.com

AZƏRBAYCANIN MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİYİ ASPEKTİNDƏ MÜASİR GƏNCLƏRİN SOSIAL PROBLEMLƏRİ

Milli təhlükəsizliyə onun hər bir komponenti üçün etibarlı təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə nail oluna biləcəyinin dərk edilməsi obyektiv olaraq belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, o, ictimai-siyasi hadisə olaraq, gənclər kimi böyük sosial qrupun ehtiyaclarının ödənilmə dərəcəsi baxımından da təhlil oluna bilər.

Gənclər siyasəti ilə milli təhlükəsizlik arasındakı əlaqə problemi həm milli ruhun qorunması, həm də xarici ekspansiya, həm mədəniyyətlərin dialoqu, həm də milli dəyərlər sistemlərini sarsıtmaq üçün çoxdan mövcud olan bir vasitədir. Gənc nəsillər sadəcə olaraq hər hansı bir cəmiyyətin təkrar istehsalı üçün rezerv deyil, çoxdan bəri onun çoxşaxəli inkişafında fəal subyekt rolunu oynayır. Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərin dərəcəsini və məzmununu kimin müəyyənləşdirməsi məsələsinə bir qədər mücərrəd yanaşsaq, onların ilk növbədə gənclər arasında baş verdiyini görməmək olmaz.

Tarix dəfələrlə gənc nəsillərin sosial münasibətlərin gedişinə, siyasi kampaniyaların effektivliyinə və hətta siyasi seçimlərin öz nəticələrinə təsir göstərmək qabiliyyətini nümayiş etdirib. Çox vaxt gənclərin siyasi həyata müdaxiləsi köklü dəyişikliklərə də səbəb olur. Milli iqtisadi və siyasi elita gəncləri həyata səmərəli başlanğıc üçün minimum mümkün şəraitlə təmin edə bilmədiyi və gənclərin fəaliyyətini ənənəvi institusional çərçivəyə yönəldə bilmədiyi halda, gənclər gizli böhranların bir növ katalizatoruna çevrilirlər. Bu böhranların inkişafı çox vaxt köhnə institutların və strukturların dağıdılmasına və milli təhlükəsizliyə təhdidlərin kəskin artmasına səbəb olur.

Məqsəd-Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi baxımından müasir gənclərin sosial problemləri və onların həlli yollarının tədqiqi.

Metodologiya-sistemli yanaşma, statistik təhlil və sorğu metodları vasitəsilə gənclərin sosial problemlərinin ölkənin milli təhlükəsizliyi üçün əhəmiyyətinin araşdırılması.

Elmi yenilik-gənclərin sosial problemlərinin dövlətin milli təhlükəsi üçün potensial təhdidlərinin araşdırılması və onun həlli yollarının göstərilməsi.

Açar sözlər-milli təhlükəsizlik, gənclərin sosial problemləri, gənclər siyasəti, milli-mənəvi prioritetlər, siyasi iştirak.

Giriş

Gənclər siyasəti gənclərin hərtərəfli inkişafını və cəmiyyətdə fəal iştirakını təmin etmək məqsədilə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, təşkilati-hüquqi şəraitin və dövlət tərəfindən təminatların yaradılmasına yönəlmiş tədbirlər sistemidir. Gənclər siyasəti bir sıra əsas prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplər cəmiyyətin və dövlətin bütün sahələrini əhatə etməklə gənclərin əsas amil kimi rolunu əks etdirir. Gənclər siyasətinin prinsipləri aşağıdakılardır: 1) gənclərin vətənpərvərlik, azərbaycançılıq, dövlətçilik, dünyəvilik, tarixə, mədəni irsə, adət-ənənələrə, dövlət dilinə və rəmzlərinə, milli, mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət prinsipləri əsasında tərbiyəsi; 2) gənclərin ictimai həyatın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi sahələrində fəal iştirakının təmin edilməsi (5, 70).

Gənclər siyasətinin mənşəyi və təkamülü, şübhəsiz ki, obyektiv xarakter daşıyır, onlar cəmiyyətdə gənclər arasında xüsusi maraqların olması, hər hansı konkret cəmiyyətin

və dövlətin institutlarının “öz” gəncləri ilə münasibətlərinin tənzimlənməsi zərurəti ilə yaranır. Gənclər siyasəti ideyası bilavasitə gənclərin xüsusi sosial qrup kimi dövlətdə və bütövlükdə cəmiyyətdə spesifik maraqlarının olması ilə bağlıdır.

Gənclərin ictimai formalaşmasının xüsusiyyətlərini, onların cəmiyyət və dövlətlə münasibətlərini, siyasətə və dövlət idarəçiliyinə cəlb edilməsini dərk etmək cəhdləri dünya siyasi-hüquqi fikir tarixində ən qədim zamanlardan mövcud olmuşdur. Bu problemlərə Konfutsi, Sokrat, Platon, Aristotel, Sison, Seneka, N.Makiavelli, D.Didro, İ.Pestalozzi, T.Mor, T.Kampanella, E.Rotterdamski, J.J. Russo, J. Lokk, S.L. Monteskye, G. Hegel, K. Marks, F. Engels, V. Solovyov və başqalarının əsərlərində yer verilmişdir (3, 60).

Bununla belə, gənclər siyasətinin konseptual inkişafının XX əsrdən əvvəl başladığını demək çətinidir. Gənclər siyasətinin formalaşdırılması həm cəmiyyətdə ardıcıl ifadə olunan xüsusiyyətləri, tələbləri və praktikaya malik xüsusi biososial qrupun mövcudluğunu, həm də bütövlükdə bu qrupun maddi istehsalın, mədəni, sosial-iqtisadi inkişafın sabit mütərəqqi inkişafı üçün əhəmiyyətinin dərk edilməsini tələb edir. Qeyd edək ki, belə bir məlumatlandırma yalnız iyirminci əsrdə baş verdi.

Hazırda “gənclər siyasəti” termini həm elmi ədəbiyyatda, həm də beynəlxalq, regional, milli və yerli səviyyələrdə normativ hüquqi aktlarda fəal şəkildə istifadə olunur. Bu prosesdə gənclər siyasətinin strateji istiqamətlərini müəyyən edən bir sıra sənədləri qəbul edən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının xüsusi rolu vardır.

Azərbaycanda müasir gənclər siyasətinin xüsusiyyətləri

Azərbaycan Respublikası gənclərin təşəbbüslərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirir, çünki yüksək intellektli, istedadlı gənclərin yetişdirilməsi bütün cəmiyyətin inkişafı üçün böyük perspektivlər deməkdir (2, 55-58). “Gənclər siyasəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il 9 aprel tarixli Qanunu gənclərin fəaliyyətinin inkişafı və tənzimlənməsi üçün əsas sənədə çevrilmişdir. Bundan əlavə, “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında”, “Azərbaycanda gənc istedadlara dövlət qayğısı haqqında” ölkə Prezidentinin Sərəncamları, “Gənc Ailələr Proqramı”, Gənclər arasında vətənpərvərlik və vətəndaşlıq hisslərinin artırılması haqqında” Qanun, “Azərbaycan gəncliyi 2017-2021-ci illərdə” Proqramı qəbul edilmişdir (6). Bütün bu proqramlar ardıcıl olaraq həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin və Gənclər Fondunun yaradılması da gənclər siyasətinin həyata keçirilməsində mütərəqqi addım kimi qiymətləndirilə bilər (7, 67-77).

Gənclərin sosial problemləri

Ölkəmizdə gənclik anlayışı 14 yaşdan 29 yaşa qədər olan şəxsləri nəzərdə tutur. Sosial problemlər demək olar ki, müasir gənclərin əsas problemlərini təşkil edir. Əksər sosial problemlərin dərin sosial-tarixi kökləri var. Müasir gənclərin problemləri onların yaşadıkları cəmiyyətdir. Gənclik uşaqlıq və yetkinlik arasında körpüdür. Buna görə də gənclər qeyri-sabitdir və daim inkişaf etmək üçün yeni yollar axtarırlar. Bu dinamik dövr yeni istiqamətlər və məqsədləri müəyyən etmək, karyera seçmək və ailə məsuliyyətlərini dərk etmək üçün xüsusiyyətlərin lazım olduğu mərhələdir. Bu mənada sağlam cəmiyyət sağlam gənclik kimi qəbul edilməlidir. Akademik tədqiqatların nəticələri göstərir ki, gənclərin psixoloji xüsusiyyətləri xarakterin yetkinliyi, məqsədə çatmaq üçün məqsəd və vəzifələrin müəyyən edilməsi, üsyankarlıq, məsuliyyətə ehtiyac, həzz istəyi, dinamizm və macəra kimi göstəricilərlə bağlıdır.

Bugünkü gənclərin durumu, problemləri, uğurları haqqında müxtəlif fikirlər səsləndirilir. Azərbaycan gənclərinin problemləri iki qrupa bölünür: bütün dünyaya xas olan çətinliklər və Azərbaycana xas olan problemlər.

Gənclərin ən aktual problemləri sosial xarakterli problemlərdir - bunlar ilk növbədə mənzil problemləri, işsizlik və gənc ailələrin, əlillərin və əhalinin digər həssas qruplarının problemləridir. Bu problemlər arasında müxtəlif dövlət proqramları ilə həyata keçirilən, aradan qaldırılması vacib olan bir neçə problemi qeyd edə bilərik.

Məşğulluq, məşğulluq və sosial müdafiə problemi

Gənclərin məşğulluğu problemi hökumətin həll etməyə çalışdığı əsas problemlərdən biridir. Bir vaxtlar o, hətta prezident İlham Əliyevin seçki kampaniyasında da özünə yer tapıb. Bu gün bu, yeni iş yerlərinin açılması, sahibkarlığın dəstəklənməsi, məşğulluq probleminin həlli və əhalinin sosial müdafiəsi əsas elementləri olan ən böyük dövlət proqramlarının tərkib hissəsidir. Bunlar ilk növbədə “Yoxsulluğun Azaldılması üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Gəncliyi 2005-2009-cu illərdə Dövlət Proqramı” və “Regional İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı”dır. Bu proqramlar çərçivəsində iqtisadi infrastrukturun yenidən qurulması və yeni yaradılmasına, o cümlədən kənd təsərrüfatının və fermer təsərrüfatının dəstəklənməsinə yönəlmiş regional layihələr həyata keçirilir. Sonuncunu dəstəkləmək üçün Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin nəzdində xüsusi “Kənd təsərrüfatının inkişafı və kredit proqramı” mövcuddur. İstirahət problemi, qabiliyyətlərin inkişafı və fiziki sağlamlıq.

Gənclərin asudə vaxtlarından səmərəli istifadə etməsi və müvafiq asudə vaxt infrastrukturunun yaradılması gənclər arasında deviant davranış formalarının qarşısının alınmasıdır. Asudə vaxt problemi müxtəlif istiqamətlərdə istedadlı gənclərin üzə çıxarılması və inkişafı, gənclərin mədəni, intellektual və idman potensialının inkişafına təkan verməklə sıx bağlıdır. Bu problem idmanın, təhsilin inkişafı ilə bağlı proqramlarda, eləcə də “Azərbaycan gəncliyi 2005-2009-cu illərdə Dövlət Proqramı”nda öz əksini tapıb.

Mənzil problemi

Bu problem ən aktual problemlərdən biridir və bir çox sosial göstəricilərə, məsələn, orta nikah yaşı və doğum səviyyəsinə böyük təsir göstərir. Bu problemi həll etmək üçün dövlət ipoteka kreditləşməsi üzrə dövlət proqramını həyata keçirməyə başlamışdır. O cümlədən, bu proqram çərçivəsində cəmiyyətin ən həssas təbəqələri, eləcə də istedadlı gənclər üçün sosial ipoteka proqramı həyata keçirilir. Yaxın gələcəkdə dövlət gənclərin mənzillə təmin olunması üçün güzəştli şəraiti olan gənclər şəhərciklərinin yaradılmasını planlaşdırır. Burada əsas problem şəhərlərin salınması üçün maliyyə və kredit mənbələrinin tapılmasıdır.

Təhsil problemi

Təhsil problemi, onun keyfiyyəti, əlçatanlığı, akademik və maddi-texniki bazası 15 ildən artıqdır ki, müxtəlif səviyyələrdə müzakirə və mübahisə obyektidir. Bütün təhsil sistemi üçün aydın və fundamental qanunvericilik bazası yaratmalı olan “Təhsil haqqında” yeni Qanun ətrafında xüsusilə qızğın müzakirələr gedir. Eyni zamanda, hesabatda yuxarıda müzakirə olunan dövlət proqramları çərçivəsində təhsil sahəsində problemlərin həllində keyfiyyət dəyişiklikləri yaratmağa çalışılır. Bu istiqamətdə ali məktəblərin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması, ümumtəhsil məktəblərinin yenidən qurulması və yeni tikintisi, orta təhsil prosesinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi, imtahan proseslərinin mərkəzləşdirilməsi və nəzarətin gücləndirilməsini müsbət dəyişikliklər hesab etmək olar. Amma bununla yanaşı, xüsusilə rayon və kəndlərdə orta təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dərəcə davamiyyət, repetitorluq və ya məktəbdənkənar biliklərə yiyələnmə, məktəblərin texniki bazası, rayon və kənd məktəblərində müəllim çatışmazlığı kimi problemlər də mövcuddur.

Mənəvi məsələlər

Bu kateqoriyaya əsasən gənclərin mənəvi tərbiyəsi problemləri, narkomaniya problemi, QİÇS, cinayətkarlıq və gənclər arasında deviant davranışlar daxildir. Bu problemlərin hər birinin həlli üçün xüsusi dövlət proqramları həyata keçirilir. Gənclərlə bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi ilə məşğul olan müvafiq nazirliklərin nəzdində xüsusi dövlət komissiyaları, idarə və idarədaxili strukturlar yaradılıb. Azərbaycan Amerika Gəncləri İctimai Birliyinin maliyyə dəstəyi, Norveç səfirliyi və ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi, Gənclər Parlamentinin Koordinasiya Şurasının dəstəyi ilə keçirilən sorğunun nəticələrinə görə, gənclərin ən böyük problemlərinə işsizlik, narkomaniya və QİÇS və s. aid etmək olar.

Bütün dünyada narkotik istifadəçilərinin yaşının azalmasına meyllilik var. Statistika görə, əvvəllər Azərbaycanda narkotik istifadəçiləri 22 yaşdan yuxarı insanlar

idisə, son məlumatlara görə, bu rəqəm 17 yaşa enmişdir. Səhiyyə Nazirliyinin son məlumatına görə, 2022-ci ildə Azərbaycanda 35 mindən çox narkoman qeydiyyatdadır, lakin bu rəqəm reallığı əks etdirmir. Mütəxəssislərin fikrincə, reallıqda narkomanların sayı rəsmi rəqəmdən bir neçə dəfə çoxdur.

Narkomaniyanın gənclər arasında yayılması probleminin Azərbaycan üçün də aktuallığı həm də ondadır ki, Azərbaycan ərazisi nəqliyyat yollarının kəsişməsində olmaqla, narkotiklərin Şərqdən Qərbə daşınması üçün tranzit məntəqəsi rolunu oynayır.

Son 10 ildə narkotiklərin qara bazarda olması narkotik istifadəçilərinin və narkomanların cavanlaşması prosesini sürətləndirib. Tələbələr arasında narkotikdən istifadə hallarının artması tendensiyası var. Hətta məktəblilər arasında narkotikdən istifadə halları az deyil. Məktəb yaşlı yeniyetmələr arasında ən populyarları narkotik maddələrdən sui-istifadə, metamfetamin istehlakı və tütün çəkmədir. Qeyd edək ki, bu neqativ hallar məktəbdə təhsil prosesindən kənarda qalan uşaqlarda aşkarlanır. Narkomaniyaya cəlb olunan uşaqlar əsasən məktəbə getmir və ya onlarda məktəbə davamiyyət tezliyi çox aşağıdır. Amma adətən belə hallar rəsmi statistikaya daxil edilmir. Uşaqların valideynləri, müəllimlər, həkimlər (əsasən özəl) və ictimaiyyət belə məlumatları gizlətməyə və ictimaiyyətə açıqlamamağa meyllidirlər, çünki Şərq mentaliteti ailə sirlərinin toxunulmazlığını tələb edir. Dərmanların populyarlığı və onların istehlak dərəcəsi bölgədən asılı olaraq dəyişir. Ölkənin iri şəhərlərində və sərhədyanı rayonlarında narkotiklərin istehlak səviyyəsi və buna uyğun olaraq narkomanların sayı digər rayonlarla müqayisədə bir neçə dəfə çoxdur.

Narkomanların mövcud müalicəsi sistemi bir sıra regional narkoloji klinikaları, anonim və konsultasiya otaqlarını özündə birləşdirən dövlət narkoloji tibb xidmətidir. Ədliyyə Nazirliyinin tabeliyində olan xəstəxanalarda narkoloji şöbələr də fəaliyyət göstərir. Baş respublika narkoloji klinika Bakı şəhərində yerləşir. Respublikada özəl tibb müəssisəsi yoxdur. Amma narkomanların, xüsusən də yeniyetmə və gənclərin müalicəsini çox vaxt özəl həkimlər (yalnız narkoloq və psixiatrlar deyil) anonim və rəsmi qeydiyyatdan yan keçməklə həyata keçirirlər. Hər il orta hesabla 500-700 narkotik istifadəçisi narkomaniya reyestrindən çıxarılır. Müalicə olunan narkomanların əsas kontingenti (təxminən 70%) 20-35 yaşlı gənclərdir (8).

İstintaq təcridxanaları və koloniyalar yarından çoxu müxtəlif vaxtlarda həbs edilmiş və xüsusi olaraq narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə görə müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhrum edilmiş şəxslərlə doludur. Qeyd edək ki, dünyada 40 milyondan çox insan narkomaniyadan əziyyət çəkir və hər il 6 milyon insan bu səbəbdən dünyasını dəyişir. Bu yaxınlarda olduğu kimi, mədəniyyətsiz, zəif təhsilli şəxdlərin yerini getdikcə daha çox orta məktəb məzunları, texnikumların, kollec və universitetlərin tələbələri, hətta ali məktəbləri yeni bitirmiş şəxslərin tutmasından narahat olmamaq olmur.

Bu gün gənc nəslin bəzi nümayəndələrinin dəyər oriyentasiyası ilə bağlı müəyyən problemləri var. Pessimist statistika göstərir ki, uşaqlar 68-80% hallarda məişət zorakılığının şahidi olurlar. Məişət zorakılığı şəraitində yaşayan uşaqların təxminən 60-75%-i valideynlərindən biri, daha çox atası və ya ögey atası tərəfindən döyülür. Eyni zamanda, psixoloqların müşahidələrinə görə, uşaqlıqda yaşanan istənilən psixoloji və fiziki zorakılıq yetkinlik dövründə gözlənilmədən özünü göstərə bilər. Əksər sivil ölkələrdə yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında cinayətlərə nəzarət və qarşısının alınması üçün müxtəlif xüsusi dövlət proqramları hazırlanır və uğurla tətbiq olunur. Azərbaycanda bunu nisbətən yaxınlarda etməyə başlayıblar.

Qeyd edək ki, alkoqolizm Azərbaycan cəmiyyəti üçün heç vaxt son dərəcə aktual olmayıb və hazırda alkoqoldan sui-istifadə problemi siqaret, narkomaniya və ya reproduktiv sağlamlıq kimi kəskin deyil. Ancaq bu o demək deyil ki, Azərbaycanda gənclər spirtli içki qəbul etmirlər. Gənclər həmişə spirtli içki qəbul etmişlər və istehlak etməkdə davam edirlər, lakin tədqiqatlar göstərir ki, gənclərin aylıq alkoqol istehlakı orta hesabla 500 - 2000 ml-dən çox deyil. Əsasən gənclər toy və xüsusi tədbirlər zamanı çoxlu miqdarda spirtli içki qəbul

edirlər. Gündəlik spirt istehlakı, əsasən, kafelərdə, barlarda və digər əyləncə və istirahət yerlərində gecə həyat tərzini keçirən bir qrup gənc üçün xarakterikdir. Azərbaycanda alkoqol istehlakının pik həddi isti yay fəslərinə təsadüf edir və bu, pıvəyə mövsümü tələbatla bağlıdır. Ona görə də Azərbaycan gəncləri üçün hər gün intensiv şəkildə spirtli içki qəbulu faktı əhəmiyyət kəsb etmir.

Gəncliyin mənəvi prioritetləri və nikah

Sosial-iqtisadi çətinliklər ən çox gənclərə təsir edib. Ailə quranların yaşının artması, boşanmaların sayının artması gənclərin çətin durumunun göstəricilərindən biridir. Azərbaycan mentalitetinin xüsusiyyətlərinə görə ailənin yaradılması ilk növbədə məşğulluq, nisbətən sabit gəlir mənbəyinin mövcudluğu və yaşayış sahəsi ilə bağlı problemlərin həllini nəzərdə tutur. Təhsil Nazirliyinin keçirdiyi sorğuya əsasən, 2019-cu ildə “Pulunuz olsaydı, hara xərcləyərdiniz” sualına respondentlərin əksəriyyəti ev və ya mənzil alacağını (41,2%); avtomobil alacağını (33,1%); səyahətə gedəcəyini (32,5%); öz bizneslərini inkişaf etdirəcəklərini (32,2%) bildirmişlər (9). 2019-cu ildə keçirilən digər sorğuya əsasən, gənc nəslə təmsil edən respondentlərin üçdə biri heç vaxt karyera qurmaq və ya hər hansı vəzifə tutmaq istəməyib, çünki bunun həyatda mənası olmadığını düşünürlər. Bundan əlavə, gənclərin bir çox nümayəndələri uğurlu insanı maddi sərvətə, yaxınlıqda sevilən, habelə səyahət etmək və eyni zamanda yaşamaq imkanına sahib bir insan hesab edirlər. Onlar üçün ailə birinci yerdədir. Bunlardan sonra sağlamlıq, maddi sərvət, təhsil, dostlar, din, karyera və yalnız sonuncu yerdə - siyasət gəlir. Respondentlərin ümumi sayının 18,9%-i boş vaxtının olmadığını, 54,7%-i onu dostları, 46,9%-i ailəsi ilə, 52%-i asudə vaxtını sosial şəbəkələrdə, 38,2%-i televizora baxmaqla keçirdiyini bildirib. Azərbaycan gəncləri ən azı dərnəklərlə və ya ictimai işlərlə məşğul olmağa, ya da teatrlara getməyə üstünlük verirlər (9).

Bu problemlər evliliyin bir neçə il gecikməsinə səbəb olur. Gənclər əvvəlcə məşğulluq problemini həll etməyə, maddi durumlarını sabitləşdirməyə, mənzil problemini həll etməyə çalışır, yalnız bundan sonra ailə qurmaq barədə düşünürlər. Bu, əsasən qızlar və onların valideynləri tərəfindən tələb olunur. Ənənəvi Azərbaycan cəmiyyətində qızın valideynləri çox vaxt qızlarını təminatlı, işləməyən, yaşayış yeri olmayan gəncə vermək istəmirlər.

Statistikaya görə, evli əhəlinin orta yaşı 23-28,5 yaş arasındadır. Ənənəvi olaraq evli kişilərlə qadınların orta yaşları arasında fərq 5 ildir. Kişilər qadınlardan 5 il gec evlənirlər. Ərin həyat yoldaşından orta hesabla 5 yaş böyük olması ilə bağlı illər ərzində formalaşmış ənənəvi münasibət hələ də aktuallığını qoruyub saxlayır. Statistikaya görə, son üç ildə birinci və ikinci nikaha daxil olan əhəlinin orta yaşı dəyişməz qalıb və hətta müəyyən dərəcədə yaşda azalma müşahidə olunub. Kişilər üçün orta yaş 27,5 – 28,6, qadınlar üçün isə 23,3 – 23,7 ildir.

Orta yaşın sabitləşməsi gənclərin sosial-iqtisadi vəziyyətində cüzi müsbət dəyişikliklərdən və vəziyyətin sabitləşməsindən xəbər verir. Bu, həm də nikahda sosial-iqtisadi şəraitlə bağlı mədəni münasibətlərin yenidən qiymətləndirilməsinin göstəricisi ola bilər. Yəni gənclər ailə qurmadan əvvəl sosial-iqtisadi vəziyyətlərinin yaxşılaşmasını gözləyirlər, artıq ailə qurarkən onları həll etməyə çalışırlar. Buna gənclərin qocalması və reproduktiv yaşdan çıxması ilə bağlı gerontoloji proseslər də kömək edir.

Ümumiyyətlə, son illər nikahların və boşanmaların dinamikası ləng artıma məruz qalıb. Evliliklərin sayının artması fonunda boşanmaların sayının artması cüzi görünür.

Nəzərə alsaq ki, boşanmaların əsas sayı 35 yaşdan yuxarı yaş qrupunda baş verir, o zaman gənclər arasında boşanmaların sayı ilə bağlı xüsusi problemin olmadığı qənaəti yaranır.

Gənclərin əxlaqi prioritetlərinin əsas istiqamətini nəzərə alsaq, biz hakimiyyətə ehtiyac, böyüklərə hörmət və əvvəlcədən müəyyən edilmiş həyat yolu kimi göstəricilərə diqqət yetirə bilərik. Azərbaycan gənclərinin nümayəndələri “xüsusi mentalitetə” malik olduqlarına dərinlən əmindirlər, lakin onun fərqli xüsusiyyətlərini sadalamaqla, əslində, ənənəvi cəmiyyətin xüsusiyyətlərini – valideynə, ağsaqqala hörmət və sosial prioritetləri

yekdilliklə təkrarlayırlar. Gənclərin bəyan etdiyi geniş mühitdən asılılıq yalnız müsbət davranış normalarına (böyüklərə hörmət və adət-ənənələrə hörmət) əsaslanır, lakin bir sıra mənfi nəticələrə malikdir - gənclər onları “fərd kimi hiss etmək qorxusu” kimi müəyyən edirlər. “Sosial statuslarını itirmək” qorxusu ilə ağsaqqalların göstərişlərinə şübhəsiz əməl etmək, valideyn himayəsinin hipertrofiyaya uğramış formaları ona gətirib çıxarır ki, “gənclər bütün həyat yollarını müəyyən edən qərarlar qəbul etməyi dayandırırırlar, lakin daim hardasa nə isə axtarırlar və haradansa göstəriş gözləyirlər.”

İqtisadi və Siyasi Araşdırmalar Mərkəzi (FAR Mərkəzi) tərəfindən 2010-cu il iyunun 3-dən iyulun 2-dək “Azərbaycan gənclərinin sosial-mənəvi vəziyyəti haqqında” mövzusunda milli sosioloji sorğu 18-30 yaş arası 1000 nəfəri əhatə edib və Bakıda, Şamaxıda, Şəkiddə, Gəncədə, Lənkəranda, Xaçmazda keçirilib. Sorğunun nəticələrinə əsasən məlum olub ki, azərbaycanlı gənclər arasında dövlət qulluğunun nüfuzu kifayət qədər yüksəkdir - respondentlərin 43 faizi dövlət qurumlarında, 10 faizi isə biznes strukturlarında işləmək arzusundadır. Sorğuda iştirak edən gənclərin yalnız beş faizi işləməyə və valideynlərindən asılı yaşamağa üstünlük verir. Eyni zamanda, sorğuda iştirak edən gənclərin yarıdan çoxu (53 faiz) maddi vəziyyətindən tam və ya qismən razıdır (11).

Ailə bağlarının və ailə birliyinin olması, bir tərəfdən, çətin həyat vəziyyətlərində sağ qalması təmin edir, “sosial siyasəti əvəz edir, sosial təminat hissi verir”, gənclər arasında cinayətkarlığın səviyyəsini azaldır, digər tərəfdən, potensial təhlükəni özündə ehtiva edir. Eyni zamanda ixtisas seçimində ağsaqqalların uşağa mütləq təzyiqi, ailə qurmaq, uşaq sahibi olmaq və s. məsələlərdə nəzarəti potensial təhlükə kimi qiymətləndirilə bilər. Lakin gənclərin çoxu hətta “mənfiyyəti” belə tamamilə normal qəbul edirlər. Beləliklə, dəyər ahəngsizliyi ehtimalı aradan qaldırılır: Azərbaycan gəncliyinin nümayəndəsi özünü adət-ənənələrində güclü olan cəmiyyətin nümayəndəsi kimi dərk edir, öz həyatının ənənəvi davranış nümunələrinin qorunması üçün zəruri olan bütün tənzimləyici xüsusiyyətlərini saxlamağa meyl göstərir.

Gənclərin dinə münasibəti

Azərbaycan gəncləri islamın ölkənin sosial inkişafına təsirinin nəzərəcarpacaq dərəcədə artdığını qeyd edirlər, baxmayaraq ki, din ictimai və sosial həyatın hakim cəhətlərindən birinə çevrilməyib. Azərbaycanda dini dirçəliş SSRİ-nin dağılmasından dərhal sonra başlayıb. İlk növbədə İslam dini, ritual və maarifləndirici fəaliyyətlər gücləndi. Uzun illər qadağadan sonra Quran Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşr olundu, ölkədə mədrəsələr, Bakı Dövlət Universitetinin İslam İlahiyyatı fakültəsi, Qafqaz İslam Universiteti açıldı. Məscidlər tikilməyə və yenidən qurulmağa başladı. Bəzi məlumatlara görə, onların sayı artıq 1400-ü keçib. Azərbaycan gəncləri İslam dinində çoxlu müsbət cəhətlər, xüsusən də valideynə, müəllimə, qadına hörmət, bir çox başqa mənəvi keyfiyyətlər görürlər. Dini faktor həm də alkoqol və narkotik istehlakının artımını məhdudlaşdıran kimi qiymətləndirilir (1, 97-98).

2000-ci ildə "Proqnoz" müstəqil Sosioloji Araşdırmalar Mərkəzi Dini Araşdırmalar Mərkəzi ilə birlikdə sorğunun nəticələrini dərc etdi. Sorğuya görə, respondentlərin 30 yaşdan kiçik olanlarının 9%-i, eləcə də yaşı 30-dan yuxarı olan respondentlərin 12,5%-i özlərini dərindən dindar hesab edirlər, islami ayinləri mütəmadi olaraq icra etdiklərini bəyan edirlər. Eyni zamanda, bütün respondentlərin 90%-i özünü müsəlman və dindar hesab edir. Gənclərin 70%-dən çoxu pis vərdislərə (alkoqol, narkomaniya, cinayət və əxlaqsızlıq) əməl etmədiyini bəyan edib. Eyni zamanda, gənclərin 70%-dən çoxu erotik və pornoqrafik xarakterli çap materiallarının yayılmasının inzibati yollarla qarşısının alınmasının tərəfdarıdır, 80%-dən çoxu isə yuxarıda göstərilən məzmunlu televiziya verilişlərini yolverilməz hesab edir.

Ölkənin siyasi həyatında iştirak, gənclər təşkilatları, siyasətə və dövlət institutlarına münasibət

Gənclərin gələcəyi ilə bağlı ideyalarında dövlətin nə qədər mühüm rol oynamasından danışsaq, qeyd etmək yerinə düşər ki, yeni nəslin 67 faizi onda etibarlı dayaq, müdafiə və

təminat axtarır. Təsərrüfatı idarə etmənin komanda-inzibati sisteminin ləğvindən on ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, gənc nəsildə dövlətə arxalanmaq istəyi çox güclüdür. Bununla belə, sosial yönünün belə aydın ifadəsinə baxmayaraq, gənclər gündəlik həyatlarında yaşlı həmvətənlərindən daha az dövlət dəstəyindən asılıdırlar.

Hazırda Azərbaycanda çoxlu sayda gənclər birlikləri fəaliyyət göstərir ki, onlardan 170-i gənclər və qeyri-hökumət təşkilatı kimi qeydiyyatdan keçib. Onlara həmçinin Azərbaycan Respublikası Gənclər Təşkilatları Milli Şurasının üzvü olan 68 assosiasiya daxildir. Hökumətin gəncləri öz fəaliyyətinə cəlb etmək, onları hakimiyyətə yaxınlaşdırmaq, əksər hallarda mövcud siyasi strukturların təzahürünə çevrilən gənclər təşkilatlarının yaradılması istiqamətində səyləri artır, QHT-lərin sayı çoxalır, fəaliyyət dairəsi isə genişlənir. Birliklərin, fondların və gənclər hərəkatlarının dəqiq sayını hesablamaq kifayət qədər çətinidir. Azərbaycan Gənclər Təşkilatları Milli Şurası (AGTMŞ) çox fəaldır və bütün bunlar rəsmi strukturların - Gənclər və İdman Nazirliyi, Səhiyyə Nazirliyi, Elm və Təhsil Nazirliyi və digər idarələrin dəstəyi və əməkdaşlığı ilə baş verir. Azərbaycan artıq uzun illərdir ki, 40 ölkədən gəncləri birləşdirən və onların təşkilatlarının nümayəndələrinin ildə iki dəfə görüşləri keçirən Avropa Gənclər Forumunun üzvüdür. Avropa Gənclər Fondu QHT-lərə maliyyə dəstəyi təşkil edir və eyni zamanda, Azərbaycan hökuməti də QHT-lərə mühüm dəstək verir. Azərbaycanda gənclər təşkilatlarının fəaliyyəti demək olar ki, bütün sektorlarda, məsələn, təhsil sistemində (savadlılığın artırılması, Avropanın ən yaxşı universitetlərində təhsil, korrupsiya ilə mübarizə), sosial sektorda (gənc ailələrin mənzillə təmin olunması, işsizliklə mübarizə, gənc mütəxəssislərin rəqabət qabiliyyətinin artırılması, uşağa qulluq üçün müavinətlərin ödənilməsi, yoxsullara yardım) və ictimai-siyasi istiqamətdə özünü göstərir.

Gənclərin inkişaf indeksi

Məlum olduğu kimi, ölkənin inkişafının əsas iqtisadi göstəricisi adambaşına düşən ümumi daxili məhsuldur (ÜDM). Məsələn, ABŞ, Yaponiya, Almaniyada bu rəqəm ildə təxminən 25 min dollar, inkişaf etmiş Avropa ölkələrində təxminən 20 min dollar, Rusiyada ildə 3500 dollardan çox, Azərbaycanda isə 6842 dollardır. Bu baxımdan Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) statistik göstəricilərinə əsasən, Azərbaycan orta illik iqtisadi artıma 3,5 faiz nail olsa belə, ölkəmizə “Avropaya çatmaq” üçün xeyli vaxt lazımdır (10).

Dünya statistikasına da insan inkişafının səviyyəsi kimi göstəricidən istifadə edir ki, bura adambaşına düşən ÜDM-dən əlavə, əhalinin real gəliri və orta ömür uzunluğu daxildir. Təəssüf ki, Azərbaycanda gözlənilən ömür uzunluğu nisbətən aşağı olduğuna görə insan inkişafı baxımından inkişaf etmiş ölkələrdən geri qalır. Odur ki, təkcə iqtisadi inkişaf templərini deyil, insanların rifah halının, ilk növbədə, sağlam həyat tərzinin yüksəldilməsinə diqqət yetirməklə yüksək iqtisadi artımı təmin etmək lazımdır. 2006-cı ildə Azərbaycan ÜDM-in artımına görə dünyada birinci yeri tutmuşdur. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin məlumatına görə, müstəqillik dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütün mənbələrdən yatırılan investisiyaların ümumi həcmi 30 milyard dolları ötüb ki, bunun da 70 faizindən çoxu xarici investisiyalardır. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, Azərbaycanda ÜDM-in demək olar ki, yarısı - 40%-i gənclərin payına düşür (12).

Beləliklə, gənclər siyasətinin ümumi mənası cəmiyyətdə yeni nəsillərin həyatı üçün sosial-iqtisadi və sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün gənclərin meyllərinin, qabiliyyətlərinin və istedadlarının təzahürünə, inkişafına və həyata keçirilməsinə töhfə verəcək şərait və stimulların yaratmaqdır (4).

Nəticə

Beləliklə, milli təhlükəsizliyin ən mühüm göstəricisi gənc nəslin düzgün təşkil olunmuş gənclər siyasəti ilə təmin edilən fiziki, psixoloji və mənəvi, xüsusən də mənəvi sağlamlığının səviyyəsi hesab edilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Гасанов Р.М. Ислам в общественно-политической жизни современного Азербайджана. Социологические исследования. №3, 2003.
2. Габибова Зияфет Зия, Абдуллаева Мафтуна Рашид. Особенности современной молодежной политики Азербайджана в свете современных международных тенденций. Хуманитарни Балкански изследвания. 2020. Т. 3. № 1(7).
3. Луков Вал. Государственная молодежная политика и национальная безопасность / Вал. Луков, О. Рожнов // Безопасность Евразии. — 2006. — № 3.
4. Молодежная политика России на современном этапе: Доклад Государственному совету Российской Федерации (2009 г.) [Электронный ресурс] // URL: <http://molod.eduhmao.ru/var/db/files/16401.doklad-molodezhnaya-politika-na-sovremennom-etape.doc> (дата обращения: 25.02.2012).
5. Потапов В. Ювенологический аспект национальной безопасности // Безопасность Евразии/ В. Потапов. — 2006. — № 3.
6. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об утверждении Государственной программы «Азербайджанская молодежь в 2017-2021 годы» // <http://www.sdf.gov.az/>
7. Роль молодежи в общественной жизни Азербайджана / под ред. А.М. Джафарова, Е.И. Имамалиева. СПб.-Баку: Секретариат Межпарламентской Ассамблеи СНГ. 2012. — 100
8. https://musavat.com/news/olkede-narkomanlarin-yeni-sayi-gercek-reqemler-ve-gizlinler_957675.html
9. <https://az.sputniknews.ru/20190930/molodezh-opros-azerbaijan-421880447.html> Министерство опросило молодых азербайджанцев и выявило пугающую перспективу 30.09.2019
10. <https://haqqin.az/news/288634>
11. <https://az.sputniknews.ru/20190930/molodezh-opros-azerbaijan-421880447.html> Почему молодежь Азербайджана избегает науки – мнение эксперта 8 августа 2019
12. <https://www.tatar-inform.ru/news/66-protsevtov-molodyh-azerbaydzhansev-mechtayut-uehat-iz-rodnoy-strany>

Рафаил Гасанов

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ В АСПЕКТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

Понимание того, что национальная безопасность может быть достигнута путем обеспечения надежной безопасности каждого из ее компонентов, объективно приводит к выводу, что ее можно анализировать как социально-политическое явление с точки зрения степени удовлетворения потребностей большой социальной группы, такой как молодежь, встречаются.

Проблема соотношения молодежной политики и национальной безопасности является давним инструментом как сохранения национального духа, так и внешней экспансии, диалога культур и подрыва национальных систем ценностей. Молодые поколения являются не просто резервом воспроизводства любого общества, но уже давно являются активными субъектами его многогранного развития. Если подойти несколько абстрактно к вопросу о том, кто определяет масштабы и содержание происходящих в обществе изменений, то нельзя не заметить, что они происходят прежде всего среди молодежи.

История неоднократно демонстрировала способность молодых поколений влиять на ход социальных конфликтов, эффективность политических кампаний и даже исход политического выбора. Нередко вмешательство молодежи в политическую жизнь приводит к радикальным изменениям. Когда национальная

экономическая и политическая элита не может обеспечить молодежи минимально возможные условия для эффективного старта жизни и не может направить деятельность молодежи в традиционные институциональные рамки, молодежь становится своеобразным катализатором скрытых кризисов. Развитие этих кризисов зачастую приводит к разрушению старых институтов и структур и резкому возрастанию угроз национальной безопасности.

Цель-исследование социальных проблем современной молодежи и их решения с точки зрения национальной безопасности Азербайджана.

Методология-исследование значимости социальных проблем молодежи для национальной безопасности страны посредством системного подхода, статистического анализа и методов опроса.

Научная новизна-исследование потенциальных угроз молодежных социальных проблем для национальной угрозы государства и показ путей их решения.

Ключевые слова-национальная безопасность, социальные проблемы молодежи, молодежная политика, национально-нравственные приоритеты, политическое участие.

Rafail Hasanov

SOCIAL PROBLEMS OF MODERN YOUTH IN THE ASPECT OF NATIONAL SECURITY OF AZERBAIJAN ABSTRACT

The understanding that national security can be achieved by ensuring reliable security for each of its components objectively leads to the conclusion that it can be analyzed as a socio-political phenomenon from the point of view of the degree of satisfaction of the needs of a large social group as youth.

The problem of the relationship between youth policy and national security is a long-standing tool for preserving the national spirit, as well as external expansion, cultural dialogue, and undermining national value systems. Young generations are not just a reserve for the reproduction of any society but have long been active subjects of its multifaceted development. If we approach the question of who determines the scale and content of the changes taking place in society somewhat abstractly, then we cannot help but notice that they occur primarily among young people.

History has repeatedly demonstrated the ability of younger generations to influence the course of social conflicts, the effectiveness of political campaigns, and even the outcome of political elections. Often, youth intervention in political life leads to radical changes. When the national economic and political elite cannot provide youth with the minimum possible conditions for an effective start in life and cannot direct the activities of youth within traditional institutional frameworks, youth become a kind of catalyst for hidden crises. The development of these crises often leads to the destruction of old institutions and structures and a sharp increase in threats to national security.

Purpose-study of social problems of modern youth and their solutions from the point of view of the national security of Azerbaijan.

Methodology-study of the significance of social problems of youth for the national security of the country using a systematic approach, statistical analysis, and survey methods.

Scientific novelty-study of the proposed mega typical social problems for the thunderous dialects of countries and the search for ways to solve them.

Keywords-national security, social problems of youth, youth policy, national and moral priorities, political participation.